

Harald Hals

Regjeringen Michelsen og Sverige 1905–1907

Hvordan forholdet utviklet seg mellom Norge og Sverige de første årene etter unionsbruddet, er i så å si alle norske oversiktsverker før ut i 1990-årene lite nevnt, så lite at det hele kan bli uriktig. Et eksempel i så måte er det som sies av professor Sverre Steen i hans populærhistoriske bok *På egen hånd. Norge etter 1905*: ”Etter 1905 var forholdet til å begynne med grått mellom de tidligere unionsland, men ikke fiendtlig. Og snart inntraff hendinger som reduserte motsetningene mellom de to land til bagateller, og som i stedet la grunnen til samarbeid i nye former”.¹ Påstanden holder ikke. Det norsk-svenske forholdet kunne være mer enn grått. Spesialundersøkelser og hovedoppgaver bekrefter de skarpe motsetningene.² Disse undersøkelsene har også ført til at i nyere oversiktsverker etter om lag 1990 er nå de norsk-svenske relasjonene mer korrekt fremstilt. I bind 10 av den siste Norges-historien som er utkommet, skriver Knut Kjeldstadli at Sverige de første årene etter 1905 ble ”oppfattet som en mulig fiende”.³ Den antatte svenske militære og politiske trusel blir også behandlet av Roald Berg i annet bind av *Norsk utenrikspolitikk historie*⁴ og av Rolf Hobson og Tom Kristiansen i *Norsk forsvarshistorie*, bind 3.^{5a} Likeledes kommer det norsk-svenske motsetningsforholdet før første verdenskrig tydelig fram i professor Francis Sejerstedts bok om *Norge og Sverige i det 20. århundret*, skrevet i anledning 100-års jubileet for unionsoppløsningen.^{5b} Fra svensk hold finnes også enkelte bidrag. Folke Lindberg gir en forholdsvis bred skildring av de norsk-svenske motsetningene etter 1905 i sitt verk om svensk utenrikspolitikk 1872–1914.⁶ En utmerket artikkel, der også forholdet til Russland blir trukket inn, er skrevet av Bengt Holtze.⁷

Felles for de fleste som har skrevet om forholdet mellom Norge og Sverige etter 1905 er imidlertid at de sier meget lite om regjeringen Michelsens politikk overfor svenskene de aller første årene etter unionsbruddet. Mer vekt er blitt lagt på integritetstraktaten og etterfølgende begivenheter. Denne artikkelen er et forsøk på å gi en fremstilling av Michelsen-regjeringens holdninger til Sverige fram til regjeringssjefens avgang i 1907. Dens reaksjoner var i en viss grad også avhengig av svensk politikk og svensk opinion. Derfor vil svenske synspunkter i noen grad bli trukket fram. I samband med dette vil de norske og svenske legasjonssjefenes holdninger også bli nevnt. Enkelte presseuttalelser vil bli gjengitt. Opposisjonen i Stortinget og blant norske offiserer mot Michel-

sens linje vil bli omtalt, likeledes den indre uenigheten i regjeringen, representert ved forsvarsministeren.

Svenske norskfiendtlige utfall

At Karlstad-overenskomsten heller ikke i Sverige bidro til å dempe bitre følelser forårsaket av unionskamper og unionsbrudd, viste seg umiddelbart. Mistanke om norsk sabotasje av overenskomsten dukket straks opp i svenske høyreaviser. Bak det hele lå også et ønske om å ramme Karl Staaffs første regjering, dannet høsten 1905, og hele Liberala samlingspartiet. Norge og nordmenn ble de første årene etter unionsoppløsningen et av mange tvistepunkt mellom svenske konservative og liberale. De førstnevnte forsøkte å utnytte sjåvinistiske stemninger, de sistnevnte nølte med å utfordre dem.

Men også blant konservative fantes nyanser. Sterkest var den norskfiendtlige agitasjonen i ytterliggående høyreorgan som også benyttet anledningen til å ta et oppgjør med mer moderat-konservative krefter, ikke bare liberale. Alt i desember 1905 påsto *Vårt Land* at nye befestningsarbeider foregikk på Kongsvinger festning til tross for Karlstad-forliket. Avisen angrep samtidig det mer moderate organet *Aftonbladet* fordi det dementerte meldingene om Kongsvinger. Bladet ble betegnet som enda verre enn de mer liberale avisene *Dagens Nyheter* og *Svenska Dagbladet*. *Aftonbladet* skrev riktignok av og til "rätt ampra och riktiga saker mot Norge och mot dess revolution", men gikk i virkeligheten nordmennenes ærend.⁸ Påstandene forårsaket offisielle norske dementier inspirert etter råd fra legasjonen i Stockholm som mente at det ikke var av "liden betydning at man til stadighet er paa post og strax tilbageviser forsøg i den svenske presse paa at bibringe publikum den tro, at traktatbrud fra norsk side er en eventualitet man i Sverige maa (og kan) regne med".⁹ Beskyldningene i svensk presse fortsatte ikke desto mindre. Så sent som i august 1906 satte *Nya Värmlands-tidningen* med støtte av *Vårt Land* og *Nya Dagligt Allehanda* ut rykter om at demoleringen av Ørje fort var ufullstendig. Det var særlig den tyske obersten Schott som skulle ha uttrykt sin misnøye, en mann den norske regjeringen selv hadde utpekt som medlem av den internasjonale kommisjonen for å overvåke rasingen av grensefestningene. Heller ikke mer liberale eller moderate aviser avviste ryktene. Bare *Dagens Nyheter* og *Svenska Dagbladet* beklaget dem da den internasjonale kontrollkommisjonen få dager senere la fram sin rapport: bestemmelsene i Karlstad-avtalen om nedleggelse av grensefestningene var fullt ut blitt oppfylt. De fleste avisene tok inn denne nyheten uten kommentarer.¹⁰

Et slags ideologisk grunnlag for norskfiendtlige utfall fikk det ytterliggående svenske høyre i Adrian Molins bok *Svenska Spörsmål och Kraf*. Boka kom ut før jul 1905 og fikk utvilsomt en ganske stor lesekrete. Et nytt opplag ble trykt kort tid etter det første. Til tross for at Molin var nært knyttet til det ytterliggående svenske unghögge, ble boka velvillig omtalt også i liberale aviser som *Göteborg Handels- och Sjöfartstidning*.¹¹ Den var preget av sjåvinisme, pangermanisme og sterk beundring for tyskerne. I et kapittel om "Unionen" skrev Molin at en stor og riktig tanke lå til grunn for den. Den skandi-

naviske halvøya var bebodd av to nærbeslektede folk med samme religion, skikker og språk. Det eneste som sto tilbake var å sammensveise dem til en politisk enhet. Grunnfeilen med unionen slik den ble utformet i 1814, var at Sverige erkjente ”en specifik norsk själfständighet”. Dermed var det bare et tidsspørsmål når Norge ville kreve full likestilling. Men en union mellom to jevnbyrdige land var ikke mulig. Et selvstendig Norge kunne ikke tåles. Sverige måtte ha ryggen fri. Norge hadde ingen ”själfständiga oppgifter ute i världen”, men det hadde Sverige, den germanske utposten mot øst. Nordmennene måtte tvinges til å samarbeide enten de ville eller ikke. Målet måtte være ”en kraftig, lifsduglig skandinavisk makt med Sverige som den ledande staten”.¹²

Diplomater i nye naboland

På bakgrunn av slike – riktignok ekstreme – uttalelser fikk ikke de diplomater som den norske og svenske regjering sendte til hverandre noen lett oppgave. I hvilken grad lyktes de i å dempe gjensidig uvilje og bitterhet? Påvirket de sine regjeringer eller var de bare talerør for dem?

Den 21. mars 1906 ble Benjamin Vogt utnevnt til norsk minister i Sverige og Herman Reimers til legasjonssekretær. Av disse to fikk Reimers den bredeste kontaktflaten. Han var en mindre offisiell person enn selve legasjonssjefen og kunne bevege seg friere i forskjellige kretser som kanskje ikke tilhørte det absolutte toppsjiktet, men som i og for seg kunne være betydningsfulle nok. Ifølge sin sjef fikk Reimers kontakt ”med ikke saa faa til dels dygtige og vel anseede, om end yngre mænd med politiske interesser og af liberale anskuelser”. I samværet med dem fikk han et sterkt inntrykk av at ”man i store kredse er sig klart bevidst det i længden ulykkelig resikable i et daarlig forhold til Norge og nødvendigheden af at stræbe efter et bedre”.¹³

Samme utadvendte legning som Reimers hadde neppe Vogt. Da han ble utnevnt, tvilte enkelte på at han ville greie oppgaven. Med sin bakgrunn som varm unionsvenn før 1905 fryktet *Dagbladet* og mange venstrefolk for at han ville være for ettergivende mot svenskene.¹⁴ Stort sett søkte han bare sin omgang innen det offisielle Sveriges øverste lag, noe han mente stillingen som norsk minister i Stockholm bandt ham til. Han ble en ensom mann som aldri kom til å trives i svenskenes hovedstad. Rapportene han sendte hjem, var ofte pessimistiske. Mottagelsen han fikk, var ikke hjertelig. Dette kan ha hatt sin bakgrunn i at man også innen visse svenske kretser var skeptiske da han ble utnevnt. Det ble hevdet at han hadde deltatt aktivt i pressekampanjen mot Sverige før 7. juni-beslutningen.¹⁵ Riktignok ble han ifølge eget utsagn ”behandlet med fornøden officiel artighed i udenrigsdepartementet, hvor selv vagtmestrene [...] nu har antaget den rette tonen”. De første årene ble likevel Vogt på det nærmeste isolert av det offisielle Sverige. Han følte dette hardt og mente stundom at han ikke kunne utrette stort: ”En udstragt haand, en uforbeholden imødekommenhed ser man praktisk talt aldrig. [...] Vel er det en sorg stadig at se sit land haanet, og for den gjerning som her skulde gjøres, er det jo yderst beklageligt, at Norges representant foreløpig maa leve i kjølig

isolerthet".¹⁶ Vogt måtte etter sitt første år som norsk sendemann i Stockholm konstatere at bitterheten over unionsbruddet var stor innen alle politiske partier bortsett fra sosialdemokratene:

Unionens opløsning ved Norge har paa det føleligste rørt ved enhver svenskes forfængelighed, den har krenket en stor mængdes stolthed, og den har frembragt et blødende saar hos de ikke faa som i unionen har seet en politisk nødvendighed til sikrelse af de to landes frihed og selvstændighed.

Påvirket av Reimers mente likevel Vogt at situasjonen ikke var håpløs. Han sluttet seg til hans oppfatning om at det fantes store kretser i Sverige som forsto at man måtte arbeide for å få i stand et godt norsk-svensk forhold. Om disse skulle nå fram, var også avhengig av norske tiltak. Førte den norske regjering en forsonlig politikk og formådde den norske presse "saavidt mulig at undgaa strid med den svenske, da vil det forhaabentlig ikke gaa altfor lang tid inden en bedring kan spores".¹⁷

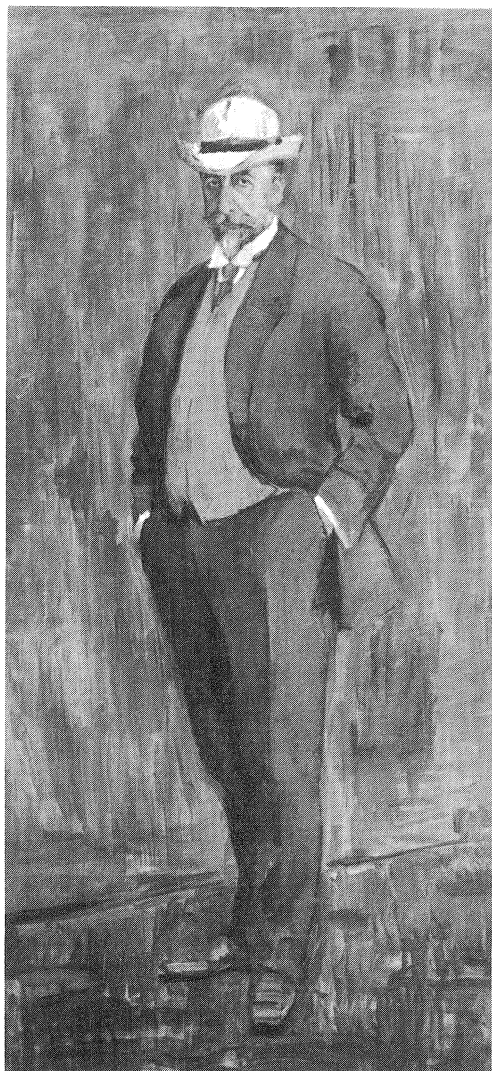
Vogts oppfatning av hvordan man burde opptre overfor svenskene ble delt av hans regjering. Den første svenske sendemannen i Kristiania, Ernst Günther, fikk en helt annen mottagelse enn Vogt da han tiltrådte i november 1905. Michelsen og kanskje enda mer utenriksminister Løvland la overfor ham vekt på å opptre forsonlig og imøtekomende. Günther ble aldri isolert eller holdt ute fra sosietetslivet. Iveren etter å komme den svenske ministeren i møte da han tiltrådte, var så stor at Michelsen selv var villig til å beriktige egne uttalelser, hans konge og utenriksminister til i noen grad å beklage dem. Den 11. november 1905 hadde Michelsen holdt en tale som vakte pinlig oppmerksomhet i det svenske utenriksdepartementet. Han nevnte uviljen i Sverige mot at Norge skulle få en dansk prins som konge og ifølge enkelte aviser skulle han også ha sagt at svenskene var et tilbakeliggende folk. Günthers første diplomatiske oppdrag var å be om en forklaring. Da han overrakte sine akkreditiver, beklaget kong Haakon talen. Kongen betegnet Michelsens nedsettende omtale av svenskene som et utslag av uaktsomhet, det var uforklarlig at slikt kunne forekomme i en tale holdt av landets statsminister. Også utenriksminister Løvland medga at den svenske regjeringen hadde opptrådt helt korrekt i spørsmålet om det danske tronkandidaturet. Ifølge Günther kom han med en personlig betroelse når det gjaldt statsministerens ytringer om det svenske folk, det var ikke første gang han var uenig med Michelsen i den slags spørsmål. Günthers synspunkter på talen lovt han å legge fram for statsministeren personlig. Dagen etter kom Michelsens forklaring. Han erklærte at avisreferatene ikke var korrekte og at han ikke hadde sagt noe nedsettende om den svenske nasjon, bare at man i visse svenske kretser var litt gammeldagse, særlig tenkte han på *Nya Dagligt Allehandas* skriverier om norske forfatningsspørsmål. Günther godtok forklaringen.¹⁸

Günther var i det hele tatt forsonlig innstilt selv om han mente at harmen i Sverige over 7. juni-vedtaket i 1905 var berettiget. Men han hevdet at unionsbruddet slik det var blitt legalisert i Karlstad, "fordrade, att man icke längre late känslöstämningar råda utan resolut inriktade sig på at icke minst i Sveriges eget interesse söka snarast möjligt

etablera ett vänskapligt förhållande de båda grannländerna mellan".¹⁹ I pakt med dette programmet arbeidet han for at Sverige ved sin minister skulle være representert ved kroningen i Trondhjem domkirke i 1906. Günther var redd for at dersom han holdt seg borte, ville dette bli oppfattet "såsom en handling innebærende en demonstrativ ohøflighet, for hvilken hela svenska nationen göres ansvarlig".²⁰ Da det svenske utenriksdepartementet likevel bestemte at Günther skulle ta tjenestefri og holde seg borte fra Norge så lenge kroningsfestlighetene varte, forsikret han Michelsen, Løvland og stortingspresident Berner om at det svenske fraværet fra kroningen ikke innebar noen politisk demonstrasjon, men bare skjedde av hensyn til kongehusets følelser.²¹

Mot norskfiendtlige kretser i Sverige var ikke alltid Günther overbærende. Han

mislikte utfallene mot Norge i svensk presse og innrømmet at oftest var det den som satte i gang krangel med nabolandet. Alt i desember 1905 sendte han ut en henstilling til de svenske avisene om at de ikke lenger spredte rykter om Norge som bare var egnet seg til å "underhålla och öka bitterhet emellan de båda nationarne". Ryktene var ikke sanne og det var i Sveriges egen interesse å få leget sårene etter unionsbruddet så snart som mulig.²² Henstillingen hjalp ikke. I flere rapporter fremholdt Günther at det var ønskelig at i hvert fall de mer betydelige svenske avisene forsto "huru litet värdigt at icke säga huru nedsättande för den svenska nationen det var att försetta med en polemik emot Norge och alt norskt, som icke kunde betecknas annat än som rent kabbel".²³

Christian Michelsen, portrettert av Henrik Lund.

Norsk frykt for svenske angreb

Günther kunne ha grunn til sine bekymringer over svenske presseutfall. De dempet ikke akkurat revansjistiske holdninger også i Norge. Under valgkampen i 1906 kom harmen og bitterheten over Karlstad-forliket klart til syne. Motstanderne av forliket samlet

seg på nytt til kamp. Mest reagerte de fortsatt på nedleggelsen av grensefestningene og innføringen av en nøytral grensesone fri for militære aktiviteter både i krig og fred. De avviste at man med sonen hadde noen garanti mot svensk angrep. På et stort valgmøte i Bergen, Michelsens egen by, ble forliket betegnet som et ydmykende nederlag. I Vinger og Odal krets ble Georg Stang, "grensefestningenes far", oppstilt som stortingskandidat. Ikke uventet ble hans kritikk av Karlstad-forliket ekstra hard. Riktignok erklærte Stang at han ikke ville omstøte avtalen, men til tross for dette hevdet han at overenskomsten ikke bare var ydmykende, den var også direkte farlig fordi den førte til en "forfusking i vor Selvstændighed". Ikke bare var grensefestningene blitt rasert, men bestemmelsene satt inn i avtalen om den nøytrale grensesonen, hindret at "vi ogsaa var bleven hindret fra at anvende vort bevægelige Forsvar paa Grænsen, hvor det altid har været mest effektivt". Regjeringen Michelsen spilte et høyt spill i sin barnslige tillit til Sverige. Dens linje ville føre til at Norge ble en av disse "halvsuveræne Nationer som eksisterer paa Magternes Naade".²⁴

På sin side utnyttet Michelsen-regjeringen under valgkampen krigsfrykten som hang igjen etter hendingene i 1905. I regjeringens valgprogram het det at på grunnlag av Karlstad-forliket ville den bevare og utvikle et fredelig og tillitsfullt forhold til Sverige: "et hvert Forsøg paa at mistænkeliggjøre og undergrave det indgaaede Forlig eller fremkalde nye Misforstaaelser bør bekjæmpes."²⁵ På en rekke valgmøter ble Georg Stang, Johan Castberg, Wollert Konow og andre "Karlstad-stormere" betegnet som krigsgale kraftpatrioter som ikke måtte settes til å ordne forholdet til Sverige. Michelsen hevdet at overenskomsten i Karlstad slett ikke var noe nederlag, men "snarere et Exempel til Efterfølgelse, et Vidnesbyrd om at [...] to smaa Folk er naaet saa langt i 1905, at de isteden for at appellere til Vaabnene, gaar til at ordne et stort Opgjør i Fred". Det ville vært forbrytersk å kaste landet ut i en Kamp som ingen kunne forutsi utfallet av, men som uansett ville vært til ulykke for både Norge og Sverige.²⁶

Det viste seg snart at angrepene mot "Karlstad-stormerne" for å være krigsgale var virkningsfulle. Motstanderne av Karlstad-forliket måtte gjentatte ganger erklære at de ikke nå ville sette det til side. I kampens hete innrømmet likevel Georg Stang at han fortsatt ville ha foretrukket krig framfor fred i 1905 om man hadde unngått avtalen. Følgen ble at han ble vraket ved stortingsvalget.²⁷ Imidlertid fortsatte han som konstituert sjef for festningsartilleriet å ha en sterk posisjon innen offiserskorpset.

Også for de øvrige "Karlstad-stormerne" ble stortingsvalget i 1906 et tilbakeslag. Tallmessig sett kom gruppen svekket inn på Stortinget, men under de uklare parlamentariske forholdene som oppsto på grunn av kraftige oppgjør og splittelse innen Venstre fikk Castberg og Konow med meningsfeller likevel et visst spillerom. De utgjorde partiets mest nasjonalistiske og radikale fløy og var blant Stortingets ivrigste talere.

I Stortinget kunne de utnytte redselen som rådde i alle politiske leirer for svensk revasjelyst etter 1905. Mistilliten til svenskene kom sterkt fram under forsvarsdebattene både i 1906 og 1907. Blant annet mente mange av regjeringen Michelsens motstandere

at offisersopplæringen ikke strakk til dersom der skulle komme til et norsk-svensk oppgjør. Hans Foosnæs fra Trøndelag sammenliknet i 1906 det norske og svenske befalskorpset. Han hevdet at svenske og russiske offiserer kjente veiene og stiene langs grensen langt bedre enn de norske. Norske offiserer måtte ”gjøre det til sit Lifs Maal, at blive kjendt med hver Vei og Sti, hver Tilgang og hvert Angrebspunkt. Og [...] maatte hvor der kom noget paa, have Ret til at mobilisere alt, som kunde bruges”.²⁸

Videre ble det under debattene flere ganger hevdet at hæren ikke var sterk nok til å kunne ta imot noe angrep fra Sverige. Nok soldater fantes ikke. Ifølge tall som først ble offentliggjort høsten 1907, men som nok mange stortingsmenn langt tidligere hadde kjennskap til, ble antallet vernepliktige anslått til 25 555 mann, men av disse var ikke mer enn 14 293 mann blitt utskrevet, 12 302 mann til hæren og 1991 til marinen.²⁹ Påstandene om mannskapsmangel lå trolig bak et kvast ordskifte i februar 1907 om militærnekterspørsmålet. Castberg med støtte fra sosialistene foreslo fritak fra militærtjenesten for militærnektere som av samvittighetsgrunner, ikke bare religiøse årsaker, nektet å tjenestegjøre i hær eller flåte mot at de utførte annet ”mindst ligesaa byrdefuldt offentlig Arbeide”. Ikke minst Castbergs egne meningsfeller fra kampen mot Karlstad-avtalen gikk imot dette framlegget. Kaptein Ivar Aavatsmark protesterte mot den forsvarsnihilistiske tonen som den senere tid hadde gjort seg gjeldende og antydnet at svenskene sto bak: ”Netop som Svenskerne ruster paa det kraftigste kommer svenske Fredsapostler hid og maner til Fred.” Castberg trakk forslaget tilbake, men det ble gjenopptatt av sosialistene og deretter forkastet av Stortinget mot 20 stemmer.³⁰

Aller sterkest kom frykten for eventuelle svenske angrep fram i debattene om hva som skulle gjøres med skytset etter de nedlagte grensefestningene. I samband med dette sto også spørsmålet om ikke disse festningene burde erstattes av nye. Trolig flertallet av det norske offiserskorpset delte oppfatningen til ”Karlstad-stormerne” og mente at verdien av den nøytrale sonen var meget tvilsom. Den lå i et område som man av kommunikasjonsmessige og geografiske grunner ikke kunne unngå å krenke dersom krig skulle bryte ut.³¹ Skepsisen ble klart uttrykt av kaptein Christian Theodor Holtfodt i et møte i Studentersamfundet i november 1906. Han slo fast at en sterk militær opinion på grunnlag av erfaringene fra 1905 gikk inn for å verge grenselinjene. I stedet for å sikre retretten til hovedstaden, måtte all kraft settes inn på å kaste fienden tilbake over grensen. Det var av største betydning at man ikke overvurderte den nøytrale sonens betydning.³²

Debatten om Befestningskomiteen

Disse uttalelsen vakte opphissede svenske reaksjoner. I en kommentar som ble slått stort opp i den norske pressen, hevdet kaptein i den svenske generalstaben, Åkerman, at nordmennene neppe kom til å respektere den nøytrale sonen lenger enn de syntes det var hensiktsmessig. Sverige måtte innrette seg deretter.³³ Åkermans reaksjon var forståelig også på bakgrunn av at alt høsten 1905 var det etter initiativ fra norsk of-

fisershold blitt nedsatt en sakkyndig komite', den såkalte Befestningskomiteen, som skulle utrede hva som skulle gjøres med skytset etter de nedlagte grensefestningene og hvordan forsvaret i sør-øst nå kunne ordnes.³⁴ Komiteen la fram sin innstilling den 19. januar 1906: skytset etter de nedlagte grensefestningene burde plasseres på nye festningsanlegg i Sarpsborgavsnittet langs Glommas vestre bredd og utenfor den nøytrale sonen, men likevel ikke langt fra grensen mot Sverige. Viktige oppmarsjområder for hæren mot angrep fra sør ville da bli beskyttet. Anleggsomkostningene ble beregnet etter to alternativer til henholdsvis kr 964 000 eller kr 935 000.³⁵

Svensk presse unnlot ikke å kommentere innstillingen. Kommentarene avspeilet i stor grad det svenske indrepolitiske oppgjøret med stilling for eller mot Staaffs første regjering. *Dagens Nyheter*, som partipolitisk sett var forholdsvis ubundet, refererte temmelig nøkternt diskusjonen innen norske militære kretser om å bygge nye grensefestninger utenom den nøytrale sonen.³⁶ Den liberale pressen, som sympatiserte med regjeringen Staaff, tok det forholdsvis rolig, men advarte nordmennene mot å sette i gang en kapprustning. Mest forsonlig var *Svenska Dagbladet* som mente det var klokest "att lugnt iakttaga norrmännens förehafvande utan at vid minsta tecken til befestningsarbeten röra upp himmel och jord".³⁷ Sett fra norsk side var denne kommentaren så utmerket at legasjonen i Stockholm anbefalte at den ble gjengitt i en stor og ansett Kristiania-avis, "samtidig som der fremhevedes at Norge har tillid til det svenske folks fredsvenlighet".³⁸ Det var vel ikke akkurat den svenske konservative pressen denne tillitserklæringen var myntet på. Særlig i den mer ekstreme delen av den var det nok av angrep på nordmennene, blandet sammen med utfall mot regjeringen Staaff. *Vårt Land* hevdet at det var unnfallenhetspolitikken i 1905 som nå bar frukter. Ville Staaff som mer enn noen annen var ansvarlig for kapitulasjonen i Karlstad, gjøre noe som helst for å hindre norsk opprustning? "Är det verkligen meningen att Sverige äfven efter unionsupplösningen skall trakasseras af Norge och piskas till allehanda eftergifter och förordmjukelser för dess skull".³⁹

"Befestningskomiteens" innstilling vakte også motstand på norsk militært hold. Generalstaben med støtte av kommanderende general gikk imot og mente det var uheldig at så mange penger ble anvendt på et så lite militært avsnitt som Sarpsborgavsnittet før det forelå en utredning om hvordan hele Glommenlinjen burde befestes. Også Georg Stang som uttalte seg som sjef for festningsartilleriet, sluttet seg til dette.⁴⁰ Han må ha håpet på denne måten å få igjennom sine egne planer om befestninger også på østsiden av Glomma. Det gjaldt der å bygge ut et sterkt offensivt brohode som dekket overgangen over elva og tillot norske tropper å rykke fram til kamp på østsiden. Dette brohodet burde ligge ved Fossum.⁴¹

Mest av alle var statsminister Michelsen skeptisk innstilt til "Befestningskomiteens" planer. Ut fra hele sitt syn på nødvendigheten av Karlstad-avtalen – også nedleggelsen av grensefestningene – var det for Michelsen vanskelig å gå med på krav om at nye festninger skulle bygges i nærheten, men utenfor den nøytrale sonen. Han fryktet svenske reaksjoner, nok delvis på grunn av rapporter fra Benjamin Vogt om stem-

Georg Stang, oberst og forsvarsminister 1900–1902, ønsket etter 1905 en ny forsvarslinje mot Sverige.

ningen i Sverige.⁴² I regjeringen var det bare forsvarsministeren, Christian Wilhelm Olsson, som ikke fullt ut støttet ham. Olsson hadde fram til 1905 vært en avgjort motstander av utbyggingen av grensefestningene og en skarp kritiker av Georg Stang. Etter Karlstad-forliket endret han syn og tok til å overveie om ikke enkelte nye festninger burde oppføres til erstatning for de som måtte rives ifølge denne overenskomsten. Årsakene til denne holdningsendringen var flere. Olsson ble neppe upåvirket av den krigerske tonen i deler av den svenske pressen. Svenske troppeforskyvninger våren 1906 gjorde trolig inntrykk på ham: Vestgöta, Skaraborgs, Älfsborgs

og Bohus regimenter ble forlagt nærmere grensen, i hvert fall delvis fordi man i toneangivende svenske militære kretser betegnet vestgrensen som utrygg.⁴³ Påvirkning fra offiserskolleger gjorde sikkert også sin virkning.

Uenigheten mellom Olsson og resten av Michelsen-regjeringen ble først forsøkt løst ved et kompromiss som innebar at regjeringen ikke sluttet seg til "Befestningskomisjonens" konklusjoner, men uten dermed fullstendig å forkaste dem. Den 26. april 1906 bevilget Stortinget etter initiativ fra regjeringen kr 1 076 000 til flytting av skytset fra de nedlagte grensefestningene, men uten at det ble fastsatt hvor kanonene nå skulle plasseres. En ny sakkyndig kommisjon ble nedsatt for å utrede hvordan pengene skulle anvendes.⁴⁴ Det hjalp lite at Arbeiderpartiet protesterte. Partiet hadde alt fra første stund vært mot enhver omplassering av skytset fra de nedlagte grensefestningene *Socialdemokraten* insinuerte nå at kanonene ville bli anbrakt på fort oppført uten Stortingets samtykke. Adam Egede-Nissen – sosialistenes kanskje mest aktive stortingsrepresentant – hevdet at man fikk holde seg til den "Politik som indlededes ved Karlstadoverenskomsten, og lade mulige fremtidige uoverensstemmelser avgjøre ved voldgift. Om nogen yderligere Befæstning [...] bør der ikke være Tale".⁴⁵

I den nye sakkyndige kommisjonen fikk både forsvarsminister Olsson og sjefen for festningsartilleriet, Georg Stang, plass. I kommisjonsarbeidet ble de enig om mangt selv om de ikke var samstemte på alle punkter. For Ofoten-traktene utarbeidet sjefen for Tromsø distriktskommando en forsvarsplan. Den ble tiltrådt av Olsson med

støtte av sjefen for ingeniørvåpenet, mens Stang og flertallet i generalstaben helst ikke ville ha befestningsanlegg her. I Trøndelag derimot var både Olssøn og Stang enig med generalstaben i at det burde bygges festninger i Stjør- og Verdalen. Også når det gjaldt festningsutbygging i det politisk brennbare området langs Glomma utenfor den nøytrale sonen var uenigheten liten. Forsvarsdepartementet med Olssøn i spissen gikk med på at muligheten for et offensivt brohode i Fossum-området og øst for Glomma burde utredes. Av pengene Stortinget hadde bevilget til flytting av skytset fra de tidligere grensefestningene, foreslo den nedsatte kommisjonen at det ble bevilget kr 325 000 til festningsbygg ved Sarpsborg, kr 330 000 til de påtenkte festningsanleggene i Ofoten-traktene og kr 325 000 til anleggene i Stjør- og Verdalen. Kanonene fra de nedlagte grensefestningene var tilstrekkelig for alle disse nye festningene og burde fordeles mellom dem.⁴⁶

Uenighet i regjeringen Michelsen

Kommisjonens framlegg endret ikke Michelsens syn. Han var fortsatt imot et hvert nytt militæranlegg i nærheten av den nøytrale sonen.⁴⁷ Uenigheten mellom ham og Olssøn ble mer og mer åpenbar for alle. Alt i november 1906 gikk det rykter om at sistnevnte ville trekke seg. Som trolig ny forsvarsminister ble i flere aviser nevnt oberstløytnant Haakon Ditlef Lotzow, men han var en nær forbundsfelle av Georg Stang og det var derfor ikke vanskelig for *Morgenbladet* å gjendrive ryktene om hans kandidatur: de røpet ”kun en ringe Forstaaelse af Ministerchefens Evne til at bedømme Personer og Forhold”.⁴⁸ To måneder senere ba likevel Olssøn om avskjed, men uten at avisene fikk greie på det. Michelsen fikk foreløpig hindret et åpent brudd ved å be ham bli stående til Stortinget hadde vedtatt hær- og marinebudsjettene. Siden Olssøn selv hadde vært med på å forberede disse budsjettene, gikk han med på å utsette avskjedssøknaden.⁴⁹

”Karlstad-stormerne”, Castberg og hans krets, kjente til Olssøns militære og utenrikspolitiske særstandpunkter. De må ha gått ut fra at rammet de ham slik at han trakk seg, kunne hele regjeringen gå i oppløsning. Dette var bakgrunnen for at under stortingsdebatten om armebudsjettet i februar 1907 ble forsvarsministeren særlig hardt angrepet samtidig som skepsisen mot Karlstad-forliket og svenskene kom tydelig fram. Wollert Konow hevdet at et godt forsvar var bedre enn garantert nøytralitet. Den nøytrale sonen var ”ikke neutral uden overfor Sverige, og vi stoler ikke paa Neutralitetserklæringen”.⁵⁰ Av en annen taler ble Olssøn beskyldt for ikke å ha tatt hensyn til landets endrede militære stilling etter 1905. Forsvarsministeren og resten av regjeringen måtte nå ”vaagne af den Døs vi hvad Forsvaret angik saa længe havde hvilet i. [...] I Sverige derimod havde man reist sit Forsvar paa en Maade der havde vakt Europas Respekt og Opmærksomhed”.⁵¹ Det bitreste personangrepet kom Castberg med. Han erklærte rett ut at han ikke stolte på Olssøn på grunn av hendingene i 1905: ”Dengang havde Forsvarsministeren gjort alt, hvad han kunde for at svække Tilliden til vort Forsvar”.⁵²

Forsvarsminister Wilhelm Olsson.

Olsson svarte ikke på disse anklagene. I stedet redegjorde Michelsen selv for både ansvarsforholdet og uenigheten i regjeringen. Han innrømmet at helt siden unionsoppløsningen hadde det hendt at Olsson hadde kommet med forslag som "ikke blev til noget, fordi de vakte Motstand hos hans civile Kolleger i Regjeringen". Derfor var det også urettferdig å bedømme Olssøns "Stilling ud fra hvad der saaes i det Ydre". Regjeringen og Michelsen selv var det som bar ansvaret: "Havde man noget at anke over i den Anledning, saa er Adressen os og ikke Statsraad Olsson."⁵³

På bakgrunn både av svenske reaksjoner og avisskriverier og den helt åpenbare uenigheten i regjeringen, var nå interessen for forsvarsspørsmål blitt meget stor. Den 18. mars 1907 la Georg Stang fram sine synspunkter på et fullpakket møte i Militære Samfund, der også kong Haakon var til stede. Det ble nedlagt referatforbud "paa Grund af Emnets Natur",⁵⁴ noe som var forståelig for det var "krutt" i det Stang sa. I foredraget kom han med en rekke utfall både mot den nøytrale sonen og mot svenskene. Med forakt avviste han alle de som mente at det ikke var nødvendig å bygge festninger langs Glommenlinjen fordi den ble dekket av den nøytrale sonen som skulle være ukrenkelig både i fred og krig. Stang sa at han ikke trodde "nogen Nordmand vil være med paa at gjøre Norges Sikkerhed avhængig av, hvorvidt Svenskerne overholder en Overenskomst". Det var vel ingen som mente at "vi Nordmænd for ikke at irritere Svenskerne skal lægge vor hovedstad aapen".⁵⁵

Tross alle referatforbud, det Stang hadde sagt lekket snart ut. Trolig svekket talen i Militære Samfund Olssøns stilling enda mer. I politisk godt orienterte kretser var det kjent nok at den i det store og hele dekket hans egne synspunkter, men at regjeringsflertallet tok avstand. Også svenskene ble holdt underrettet. Utenriksminister Løvland gikk til og med så langt i å berolige den svenske sendemannen at han ga et fortrolig referat av interne regjeringsdebatter. Flertallet fant "hvad befästningarne strax innanför"⁵⁶ den neutrala Zonen beträffande, anläggning af sådana stå i strid med den neutrala Zonen anda och mening och opponerade kraftigt däremot". Videre beklaget Løvland at den nøytrale sonen ikke strakte seg lenger mot nord: hadde man ikke "från svensk sida motsatt sig hans i Karlstad väckta förslag at låta Zonen gå upp åtminstone til 65 breddegraden", hadde det også vært mulig å gå mot festningsplanene i Stjør- og Verdalen.⁵⁷

Regjeringsflertallets syn på Stangs tale kom også tydelig fram i den regjeringsvennlige delen av pressen. *Verdens Gang* slo fast at politiserende festningsartillerister og

andre militarister gikk inn for festninger langs den nøytrale sonen som ville koste millioner. Dersom disse planene ble realisert, ville Norge "gaa i Spidsen med at undergrave 'den nøytrale Sonen' moralsk, koste ingen ved hvormange Millioner paa at berøve sig denne selvforhvervede Tryghed, støde bort den europæiske Sympati, [...] give Norges Fiender i Sverige Vind i Seilene, og tage det første Skridt til en Kaprustning, som uden at styrke vort Forsvar, vil forgifte Forholdet mellem de to Nabofolk [...] og bidrage til at hidføre Tilstande, som før eller senere kan udsætte den skandinaviske Halvø for Ulykker og Farer".⁵⁸

For Olsson ble nå all motstanden mot planer og tiltak han selv var kommet til å tro på for mye. Mest reagerte han på den absolutte uviljen mot Stangs planer om festningsanlegg i Fossum-området. Det må også ha gjort inntrykk på ham at Michelsen og regjeringsflertallet ikke var rede til å følge Forsvarsdepartementets egne budsjettforslag, men ville ha skåret ned bevilgningene til nye festningsanlegg i Lofoten, Stjør- og Verdalen og Sarpsborg-området med kr 80 000. Derimot ble marinebudsjettet godtatt av regjeringen og etter dets vedtagelse i Stortinget følte ikke Olsson seg lenger bundet av løftet til Michelsen om å sitte som forsvarsminister. Den 24.mai 1907 skrev han sin avskjedssøknad og begrunnet den med at han i enkelte forsvarsspørsmål ikke hadde funnet "tilstrækkelig Tilslutning inden Regjeringen".⁵⁹

Avgangen førte til at Olsson i den mer radikale delen av venstrepressen, som tidligere så sterkt hadde angrepet ham, nå ble en slags helt. Aviser som *Dagbladet*, *Norske Intelligenssedler* og *17. Mai* mente han ble "puffet ud, fordi han ikke hadde villet gaa langt nok i Opgivelse af hvad der nu ogsaa for ham stod som nødvendig for Landets Forsvar".⁶⁰ Den regjeringsvennlige pressen derimot hevdet at "den nu opstaaede Konflikts hurtige Løsning [var] et nyt Bevis for den siddende Regjerings Handedygtighed". Oppsto det en situasjon "hvor særlig militære Opfatninger kommer i Strid med Ledelsens politiske Grundsyn, vil [...] de militære Synsmaader maatte vige".⁶¹ Sterkest ut gikk redaktør Thommessen i *Verdens Gang* som rettet voldsomme angrep mot "festningsbyggerne og "det Konow-Stangske Venstre" for ikke å ville respektere Karlstad-avtalen, og som derfor skrek opp når Olsson måtte gå.⁶²

Selv regjeringsvennlige aviser skjulte imidlertid ikke at Olssøns avgang var blitt presset fram av hensyn til Sverige.⁶³ Svenskene selv trengte ikke å tvile på dette. Utenriksminister Løvland ga personlig minister Günther en konfidensiell orientering om hendelsesforløpet. Günther ba det svenske utenriksdepartementet hemmeligholde rapporten han sendte om samtalen så hverken han selv eller Løvland skulle bli kompromittert.⁶⁴

Hensynet til Sverige spilte også inn da ny forsvarsminister skulle utpekes. Radikale venstreaviser hadde tidligere ofte gått inn for at man burde ha en sivilist som leder for Forsvarsdepartementet, ikke en politiserende offiser. Nå slo de helt om. De hevdet at regjeringen etter Olssøns avgang, var så svekket at den for å greie seg måtte få Georg Stang – den mest politiserende av alle offiserer – som forsvarsminister.⁶⁵ Michelsen må ha oppfattet forslaget slik det sikkert var ment som, en demonstrasjon. Han hadde

alt før Olsson gikk av, henvendt seg til oberstløytnant Sigwald Bull, men han hadde ikke lyst på stillingen som forsvarsminister. Bull hadde som militær sakkyndig under Karlstad-forhandlingene riktignok vært med på opprettelsen av den nøytrale sonen, men det er ikke sikkert at han mente den var tilstrekkelig som vern.. Det ser ut til at han i likhet med Olsson og mange andre offiserer var blitt påvirket av Stangs syn på nødvendigheten av nye festningsanlegg. Trolig også frykt for å stå isolert blant offiserskolleger, førte til at han umiddelbart avsto Michelsens tilbud. Samme dag som Olsson trådte ut av regjeringen, gikk Michelsen i stedet til det dristige skritt å utnevne seg selv til forsvarsminister – den første sivilist i stillingen siden Johan Sverdrup hadde den om lag 18 år tidligere.⁶⁶ Selv for Michelsens politiske forbundsfeller kom utnevnelsen uventet, og enkelte uttrykte sine betenkeligheter. *Morgenavisen*, som han selv hadde stått bak opprettelsen av i Bergen, mente det var uheldig at forsvarsministeren ikke hadde militær utdanning. Han ville bli en av de mest ukyndige i sitt eget departement.⁶⁷ Mot dette hevdet *Verdens Gang* at det nå trengtes en mann med autoritet og fast hånd som sto utenfor og over alle militære intriger. Derfor måtte man håpe at Michelsen ikke bare kom til å lede Forsvarsdepartementet rent midlertidig.⁶⁸ Håpet ble ikke akkurat delt av opposisjonspressen. Radikale og nasjonalistiske venstreaviser reagerte sterkt. *Dagbladet* hevdet at med utnevnelsen av Michelsen, fortsatte regjeringen på sin gamle politiske vei, ”for Enver Pris at fjerne alt, der smager af militære Forberedelser under en Nabokonflikt”. Inserat fra avislesere var enda grovere. I et av dem kalt ”Ikke Michelsen” het det at det ikke var noen mening i å ta ”Oportunisten og Fæstningsplynderen fra 1905” til forsvarsminister: ”Det faar da være Maate med Autoritetsslapphet. Det er da vel ikke paakrævet, at vi alle skal brøle som Bjællekua her i Landet.”⁶⁹

Utfallene i radikale og nasjonalistiske venstreaviser var neppe mer enn ventet. Michelsen oppnådde i hvert fall i en viss grad det han ønsket ved å skifte ut Olsson med seg selv som forsvarsminister, en noe mer positiv stemning i Sverige. Lengst gikk *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* som skrev at man ikke kunne unngå å se at ”den kloka norska statskonsten [...] med mycken konsekvens fullföljer den för det goda förhållandet mellan de båda folken gynsamare linien”.⁷⁰ Selv norskfiendtlige aviser innrømmet imidlertid at ministerskiftet tydet på at man i Norge arbeidet for en bedre forståelse med svenskene.⁷¹

Fiendebilder og forsoningspolitikk

Ikke uten grunn hadde svensk presse grunn til å tro at skiftet av forsvarsminister tydet på en forholdsvis forsonlig norsk holdning. Den 12. juli la regjeringen Michelsen fram sin endelige proposisjon for Stortinget om festningsspørsmålet og hvor skytset fra de nedlagte grensefestningene skulle plasseres. Den var neppe upåvirket av nye sterke advarsler fra legasjonen i Stockholm mot festningsbygg bak den nøytrale sonen: slike bygg ville lede til ”modforanstaltninger fra svensk side” og støte bort ”demokratiske, fredsvenlige og relativt norskvenlige kredse”.⁷² Debatten foregikk for lukkede dører. På

Benjamin Vogt hadde erfaring fra Sverige som tidligere medlem av den norske statsrådsavdelningen i Stockholm 1903.

nytt trakk Castberg, Konow og enkelte andre "Karlstad-stormere" sterkt i tvil at svenskene ville respektere den nøytrale sonen i tilfelle krig, men tvert om overskride den. Følgelig var nye festningsanlegg i Fossum-strøket nødvendige for å hindre adkomsten til Kristiania. Mot dette ble det mellomfolkelige og folkerettslige forholdet trukket sterkt fram av regjeringens tilhengere. Michelsen selv la avgjørende vekt på den politiske betydningen av den nøytrale sonen. Svenskene ville neppe uten sanksjoner fra stormaktens side kunne krenke den. Alle som trodde på folkerettens voksende fremskritt i internasjonal politikk var enig i at for hvert år som gikk ville

"foranstaltninger af den natur som den neutrale Zone bidrage til at sikre forsvaret for de smaa lande ganske annerledes effektivt end noget fæstningsbelte vil gjøre". Andre trakk fram de store økonomiske kostnadene ved nye festningsbygg. Ble slike bygd i Fossum-strøket og nær den nøytrale sonen kunne dette føre til ødeleggende svensk-norsk kapprustning. Regjeringen og dens tilhengere kunne også peke på at tross alt var det dissens i militære kretser. Kommanderende general gikk imot festninger i Fossum-strøket fordi utgiftene til dette etter hans mening ville svekke den mobile armeen. Debatten endte med at regjeringen vant en stor seier og fikk proposisjonen vedtatt mot forholdsvis få stemmer. I den var nye festningsverk i Fossum-strøket overhodet ikke nevnt. En del av det bevilgede beløpet til festningsbygg i Trøndelag og Nord-Norge skulle først anvendes etter mer inngående planer.⁷³

Omtrent samtidig fortsatte også regjeringen Michelsen på andre områder sine bestrebelser for å oppnå et mest mulig fredelig forhold til Sverige, blant annet ved å utbygge det norske konsulatkorpset der. For det meste lyktes den i å få besatt de honorære visekonsulstillingene med kvalifiserte personer, men ikke alltid var dette helt problemfritt. I Norrköping var det særlig vanskelig å få noen til å ta stillingen. Benjamin Vogt forsøkte å få talmannen i Riksdagens 2. kammer, Axel Swartling, til å be sin sønn om å bli norsk konsul, men han var redd for følgene: såret var ennå blødende og i Norge måtte man ikke glemme at Sverige var den forulempede part.⁷⁴

Dette var langt fra det eneste tilbakeslaget Michelsen og hans statsråder fikk i forsoningspolitikken overfor Sverige. Noe kan dette ha skyldtes at regjeringen og allmennheten for øvrig samtidig ga uttrykk for holdninger selv liberale svensker mente var overdrevne. Til og med en så forsonlig innstilt mann som minister Günther hadde vanskelig for å forstå og godta norsk nasjonalisme. Dette førte til at han gjorde en diplomatisk brøler. Nasjonaldagen, 17. mai 1907, lot han være å flagge. Dagen var etter hans mening rettet mot svenskene fordi hendingene 17. mai 1814 hadde opphevd Kieler-freden. Skulle den svenske ministeren flagge 17. mai, måtte konsekvensen være at han også flagget 7. juni, men ingen gesandt hadde etter folkeretten plikt til å delta i fester som var sårende for hans eget folk. Løvland godtok ikke denne forklaringen, men pekte på at i unionstiden hadde medlemmer av kongehuset deltatt i 17. mai-feiringen. Vogt ble bedt om å nevne saken for utenriksminister Trolle uten at dette skulle oppfattes som noen offisiell henvendelse. Muligens var denne tilbakeholdenheten klok. Vogt rapporterte at Trolle ”syntes lidt trykket og lod sig det være magtpaaliggende at understrege at minister Günther hadde handlet af eget initiativ”. Selv svenske høyreaviser tok avstand, og det svenske utenriksdepartementet nøyde seg med å bruke ordet ”godkänt” om Günthers handlemåte, ikke det langt mer rosende ”gillad”.⁷⁵

Til tross for at regjeringen Michelsen valgte å dysse ned 17.mai-episoden, var den irritert over hendingen som ble sett på som en unødig belastning i det vanskelige norsk-svenske forholdet. Den bidro ikke til å dempe fordommer og mistenksomhet som selv menn som søkte utsoning overfor Sverige følte. I stortingsdebatten 12.juli om festningsspørsmålet trakk riktignok enkelte debattanter fram faren fra Russland. Ingen ringere enn militærkomiteens formann, Ivar Aavatsmark, som var skeptisk innstilt både til svenskene og nytten av den nøytrale sonen, hevdet at Norge og Sverige måtte stå sammen om russerne angrep. Nesten alle debattantene understreket likevel at svenskene var de eneste tenkbare militære fiender. Selv Michelsen innrømmet at ”det angreb, som der kunde være tale om, maatte komme fra Sverige. [...] Naar man skal snakke om at sikre vor Østgrændse ved befæstningsanlæg, som vi kan magte, da er Sverige fienden”. For Michelsen var det ikke bare hensynet til den nøytrale sonen som talte når han gikk mot festninger i Fossum-strøket. I debatten kom det tydelig fram at han anså et angrep over Trøndelag som det mest sannsynlige; derfor var det viktigere å få bygd festninger i Stjør- og Verdal.⁷⁶

Michelsen avviste likevel ikke helt at svenskene også uten å krenke den nøytrale sonen kunne komme inn over grensen lenger sør og at man måtte planlegge for en slik eventualitet. Som forsvarsminister opprettet han den såkalte Østfjeldske forsvarskomite, nedsatt ved kongelig resolusjon den 16. oktober 1907. Komiteen skulle ”avgi en generell betænkning angaaende forsvaret av det østfjeldske Norge (regnet fra trakten omkring Tryssil kirke i nord til Glommens utløp i syd) samt angaaende de enkelte avsnitts militære betydning efter de for vort land forandrede forhold som begivenhederne i 1905 har medført”⁷⁷

Michelsens frykt for at svenskene når alt kom til alt kunne komme til å angripe,

førte også til at han støttet Løvlands arbeid for å få erstattet novembertraktaten med en ny avtale med stormaktene. Russland, Storbritannia, Tyskland og Frankrike ble bedt om i fellesskap å garantere for Norges integritet. Enkelte av hans medarbeidere så hvilket dårlig inntrykk dette ville gjøre på svenskene, men her bøyde ikke Michelsen av. En integritetsavtale som stormaktene stilte seg bak, sto for ham som et enda sterkere vern mot eventuelle svenske angrep enn den nøytrale sonen.⁷⁸

Da Michelsen den 28. oktober 1907 tok avskjed – stort sett av personlige grunner – som både stats- og forsvarsminister, var de norske forhandlingene med stormaktene ennå ikke kommet langt og var dårlig kjent. Det var hans lite aggressive holdninger etter 1905 svensk presse kjente til og den omtalte ham ved avgangen forholdsvis forsonlig.⁷⁹ Felles for den var at den ikke var sikker på hvilken vei den nye norske regjeringen ville slå inn på overfor Sverige.⁸⁰ Det skulle vise seg at denne veien i mangt alt var staket ut av regjeringen Michelsen: respekt for den nøytrale sonen og et mest mulig forsonlig og fredelig forhold til Sverige, men ikke for enhver pris. Frykten for svensk overfall førte både til nye festningsbygg og til integritetstraktaten. Det var den første verdenskrigen som endret dette. Sverige bleknet som fiendebilde og det norsk-svenske forholdet gled inn i en roligere fase.

Noter

1 Sverre Steen, *På egen hånd. Norge etter 1905*, Oslo 1976, s. 59. Sitatet har tilknytning til Steens behandling av integritetstraktaten.. Også i de fleste andre oversiktsverk er det i omtalen av denne traktaten eller i framstillingen av hendingene omkring utbruddet av den første verdenskrigen at det norsk-svenske forholdet etter 1905 i det hele tatt blir nevnt. Se Wilhelm Keilhau, *Det norske folks liv og historie*, bd. X, Oslo 1935, s. 498, 501–502; Wilhelm Keilhau, *Det norske folks liv og historie. Vår egen tid*, Oslo 1938; Reidar Omang, *Norsk utenrikstjeneste. Grunnleggende år*, Oslo 1955, s. 246; Arne Bergsgård, *Frå 17. mai til 9. april. Norsk historie 1814–1940*, Oslo 1961; Chr. A. Christensen, *Vårt folks historie*, bd. VIII, Oslo 1961, s. 20; Berge Furre, *Norsk historie 1905–1940*, Oslo 1971, s. 62–63, 75; Per Fuglum, *Norges historie*, bd. XII, *Norge i støpeskjeen 1884–1920*, Oslo 1978, s. 480.

2 Det vises blant annet til følgende uttrykte hovedoppgaver: Alf Ege, *Hærordningen av 1909*, Oslo 1951; Bjarne Rødningen, *Det norske arbeiderpartis syn på og stillingen til militærspørsmålet*, Oslo 1952; Tom Selboe, *Norsk forsvarspolitik 1905–1914*, Oslo 1952; Norman Kirkeide, *Utenrikspolitiske og indrepolitiske sider ved norsk marinopolitik 1905–1912*, Bergen 1970; Sven-Erik Grieg Smith, *Fiendetrusel og sikkerhetsbehov. En undersøkelse av fiendetruselen slik den kom til uttrykk i den norske hærs forsvarsplaner og sikkerhetsbehov*, Bergen 1975; Erling Lae, *Fra karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon. Forhandlingene i reinbeitesaken mellom Norge og Sverige fram til reinbeitekonvensjonen av 1919*, Oslo 1977. Av trykte monografier og spesialundersøkelser vises til Trygve Mathisen, "Nøytralitetstanken i norsk politikk fra 1890-årene og til Norge gikk med i Folkeforbundet", (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 1952–1953, s. 30–60; Reidar Omang, "Norges mellomfolkelige stilling etter avslutningen av integritetstraktaten", (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 1952–1953, s. 215–254; Nils Ørvik, *Sikkerhetspolitikken 1920–1939*, bd. I, Oslo 1960, s. 58–61; Sven-Erik Grieg Smith, "Nøytralitetsforsvar eller forsvar mot Sverige", *Aktuelt og historisk. Meddelanden från militärhistoriska avdelingen vid kungl. Militärhögskolan* 197, s. 27–45; Sten Sparre Nilson, "Militærpolitiske og administrative sider ved admiralsaken 1905–09", (Norsk) *Historisk Tidsskrift* 1979, s. 58–75; Roald Berg, "Det land vi venter hjelp af. England som Norges beskytter 1905–1908", *Forsvarsstudier IV*, Oslo 1985, s. 111–165.

- 3 Knut Kjeldstadli, *Aschehougs Norges historie*, bd. 10, *Et splittet samfunn 1905–1935*, Oslo 1994, s. 75.
- 4 Roald Berg, *Norsk utenrikspolitikkens historie*, bd. 2, *Norge på egen hånd*, Oslo 1995, særlig s. 65, 71–86; se også Berg 1985, s. 111–165.
- 5a Rolf Hobson & Tom Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie*, bd. 3, *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*, Oslo 2001, særlig s. 11–65.
- 5b Francis Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige i det 20. århundret*, se særlig s. 176–180.
- 6 Folke Lindberg, *Den svenska utrikespolitikens historia*, bd. III:4, Stockholm 1958, se særlig s. 172–304.
- 7 Bengt Holtze, ”Norsk-ryske militärattachékontakter om Sverige och Norge i norska bedömningar 1912–1914”, *Meddelanden från Kungl. Krigsarkivet* 1973, s. 54–75.
- 8 *Vårt Land* 21/12 1905.
- 9 Utenriksdepartementets arkiv, Oslo, nå avlevert til (norske) Riksarkivet (heretter kalt UD:s arkiv), P G A 1/06, Leg. Stockholm til UD 22/12 1905.
- 10 *Stockholms Dagblad* 18/8 1906, *Morgenbladet* 20/8 1906, *Aftenposten* 20 & 21/8 1906.
- 11 UD:s arkiv P12 C 3/08, Leg. Stockholm til UD 31/12 1907.
- 12 Adrian Molin, *Svenska Spörsmål och Kraft*, Stockholm 1905, s. 192–200, sitatene s. 200.
- 13 UD:s arkiv P 12 A 1/06, Leg. Stockholm til UD 15/8 1906. Se også Reidar Omang, *Norsk utenrikstjeneste. Grunnleggende år*, Oslo 1955, s. 215, 218.
- 14 *Morgenbladet* 23/3 1906, nr. 162, 24/3 1906, nr. 165.
- 15 Riksarkivet Sverige, Utriksdepartementets arkiv (heretter kalt Sv. UD), Besikningen i Kristiania, grupp I 1905–1921, Günther til Trolle 28/2 1907. Også Oscar II var mot Vogts utnevnelse og fant det mindre taktfullt av nordmennene å sende som minister til Stockholm en mann som tidligere som statsråd hadde sittet ved hans eget rådsbord, jf Ernst Günther, *Minnen från ministertiden i Kristiania åren 1905–1908*, Stockholm 1923, s. 32.
- 16 UD:s arkiv P A 1/06, Leg. Stockholm til UD 25/10 1906.
- 17 UD:s arkiv P A 1/06, Leg. Stockholm til UD 25/10 1906. Skrivet ble satt opp på grunn av harde angrep i svensk presse mot sekretæren ved generalkonsulatet i Stockholm, løytnant Einar Maseng, som ble beskyldt for spionasje etter å ha meldt seg inn i et svensk skytterlag, jf P C 2/06, Leg. Stockholm til UD nr. 568, 572 – udaterte skriv, *Morgenbladet* 25/10 1906.
- 18 Günther, s. 12–13. Günthers Kristiania-memoarer er basert på hans rapporter til det svenske utenriksdepartementet. Ofte er det nærmest rene avskrifter det er tale om. Under forutsetning av at Günther ikke fargela sine rapporter for mye, må memoarene anses for å være pålitelige. Et indisium er at de på grunn av mange indiskresjoner vakte stor oppsikt i Norge da de utkom.
- 19 Günther, s. 115.
- 20 Sv. UD, Besikningen i Kristiania, grupp 1, pk. 15, Günther til UD 7/4 1906.
- 21 Sv. UD, Günther til UD 7/4 1906, Gunther til statsminister Lindman 4/6 1906.
- 22 Sv. UD, grupp 1-P-5-6, pk.106, ”Öppen vädjan til den svenska tidningspressen”, skrevet mellom 13 og 24/12 1905.
- 23 *Günther*, s. 115.
- 24 *Morgenbladet* 30/7 1906, nr. 418, referat fra valgmøte på Skarnes. En annen av de ivrigste motstanderne av Karlstad-forliket, Wollert Konow, Hedemark, talte også på dette møtet og angrep Michelsen-regjeringen hardt for påstått unnfalleshhet overfor Sverige.
- 25 *Morgenbladet* 20/6 1906, nr. 342.
- 26 *Morgenbladet* 27/6 1906, nr. 356.
- 27 *Morgenbladet* 11/9 1906, nr. 512.
- 28 *Morgenbladet* 20/4 1906, nr. 219. Foosnæs kritiserte også avtalen om den nøytrale sonen. Innenfor

- den fikk ikke skytterlagene lov til å øve seg i terrengskyting engang, noe som var meget uheldig: ”Vore Officerer har nu intet at gjøre, de maa sendes udover Bygderne.”
- 29 *Morgenbladet* 18/9 1907, nr. 526. Av de ikke utskrevne vernepliktige hadde 4893 utvandret, 1236 var blitt slettet av rullene på grunn av død eller sykdom, 337 var blitt overført til ”Forbigaaelseslisten”, 2254 hadde vært fraværende ved loddtrekningen på sesjon, 213 hadde fått utsettelse med uskrivningen, 2329 var blitt erklært udyktige.
- 30 *Morgenbladet* 28/2 1907, nr. 115.
- 31 Hobson & Kristiansen, s. 21.
- 32 *Morgenbladet* 4/11 1906, nr. 611.
- 33 Ibid. 19/12 1906, nr. 714. Avisen som varmt støttet Michelsen, kom med en kommentar: ”Det er selvfølgelig slige udtalelser, som giver den ensidige Militarisme Vand paa Møllen ogsaa hos os. Og saa former sig deraf det triste Skuespil at begge Parter siger sig at ville respektere givet Ord, men ogsaa at ingen af dem tror den anden. Og saa siger de sig begge nødt til at ruste mot hinanden.”
- 34 Stortingets dokumenter og referater, Indst. S. Nr. 133 1905/1906, Adam Egede-Nissens protokolltilførsel. Hemmelig Tillæg 7 til Indst. SX 1906/1907, s. 25. Se også Hobson & Kristiansen, s. 22.
- 35 Stortingets referater og dokumenter, St. prp. 109 1906/1907. Hobson & Kristiansen, s. 22. Se også Georg Stang, *Glommen-linjen*, Kristiania 1908, s. 11, *Morgenbladet* 29/5 1907, nr. 299.
- 36 *Dagens Nyheter* 19/1 1906.
- 37 *Svenska Dagbladet* 22/1 1906.
- 38 UD:s arkiv P 6A706, Leg. Stockholm til UD 22/1 1906.
- 39 *Vårt Land* 19/1 1906.
- 40 Stortingets referater og dokumenter, St. prp. Nr. 109 1906/1907, s. 1–3.
- 41 Stang, s. 11.
- 42 Jf UD:s arkiv P6 A 2/06 – inneholder en rekke avisutklipp fra svensk presse om norske militærspørsmål og kommentarer sendt av legasjonen i Stockholm.
- 43 UD:s arkiv P6 A 4/06, Benjamin Vogt til Løvland 20/12 1906, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 20/5 1906. *Morgenbladet* 26/5 1906, nr. 203.
- 44 Stortingets referater og dokumenter, St. prp. 109 1906/1107, s. 1.
- 45 *Morgenbladet* 26/5 1906, nr. 293, se også 1/2 1906. Avisen gjenspeilte tydelig regjeringen Michelsens ulyst til å diskutere saken. Den tok avstand fra at det fra sosialistisk hold ”letsindig udsprede Beskyldninger som kan skade Landet i dets udenrigspolitiske Forhold, men ville ellers ikke oppta noen diskusjon om nødvendigheten av å styrke ”Forsvaret af Landet øst for Glommen, heller ikke om Maaden hvorpaa dette bør ske. Efter Sagens egen Natur, er dette Forhold som ikke bør gjøres til Gjenstand for mer offentlig Omtale end høist nødvendigt”.
- 46 Stang, s. 11, *Morgenbladet* 29/5 1907, nr 299. Om det var behov for enda flere festninger var det militær uenighet om. Kommenderande general hevdet i et særvotum til Forsvarsdepartementets innstilling ”at der for af undgaa svækkelse af den mobile Arme nu ikke [maatte] anlægges flere Befæstninger end de, hvortil der kan skaffes skyts fra de nedlagte Grænsefæstninger”.
- 47 Jf referat fra hemmelige stortingsforhandlinger, ”Møte for lukkede dører 12/7 1907”, s. 5–6, Michelsens hovedinnlegg. Referatet er nå frigitt og finnes på CD-Rom.
- 48 *Morgenbladet* 18/11 1906, nr. 637. Se også *Morgenbladet* 31/12 1906, nr. 719 og 23/11 1906, nr. 717.
- 49 *Morgenbladet* 26/5 1907, nr. 291.
- 50 *Morgenbladet* 24/2 1907, nr. 107.
- 51 *Morgenbladet* 22/2 1907, nr. 103. innlegg av kommandørkaptein Eidem.
- 52 *Morgenbladet* 24/2 1907, nr. 107.
- 53 *Morgenbladet* 24/2 1907, nr. 107.
- 54 *Morgenbladet* 19/3 1907: ”Paa Grund af Emnets Natur frabades Referat af det særdeles interessante

Foredrag.”

55 Stang, s. 41. Stangs brosjyre om Glommen-linjen ble utgitt etter hans død på grunnlag av foredraget i Militære Samfund og et påtenkt foredrag som skulle holdes i Noregs Ungdomslag, *ibid.* s. 12. Se også Erik Wilhelm Norman, ”Hans Georg Jacob Stang”, *Norsk Biografisk leksikon*, bd. XIV, Oslo 1962, s. 358. Av fremstillingen her kan det synes som om Stang først holdt sin tale etter Olssøns avgang som forsvarsminister. Dette er feil. Talen ble holdt over en måned før og var trolig medvirkende til at Olssøn gikk ut av regjeringen.

56 Muligens feilskrift for *utanför*.

57 Sv. UD, Besikkingen i Kristiania, pk. 15, brev 184, 3/10 1907. Brevet var et resyme av norsk forsvarspolitik og ble sendt over fire måneder etter Olssøns avgang, men inneholdt også referat av tidligere samtale med Løvland om årsakene til skiftet av forsvarsminister.

58 *Verdens Gang* 31/5 1907.

59 Riksarkivet, Forsvarsdepartementets armestyrelse, referatprotokoll 1907, 1. halvår, sak 84a, *Dagbladet* 25/5 1907, *Verdens Gang* 26/5 1907. Michelsen glattet omtrent 16 år senere over årsakene til Olssøns avgang. Han hevdet at fratredelsen først og fremst skyldtes personlige grunner: ”Olssøn var træt og sa til Michelsen, at han hadde indtrykk av at han vilde bli isoleret blant sine officerskammerater [...]” En aften kom Olssøn op til Michelsen og de blev enig om at han skulde gaa av. ”De skal bare gaa, sa Michelsen”; Nasjonalbiblioteket i Oslo, håndskriftsamlingen, Jacob S. Worm Müller, *Samtaler med og om Christian Michelsen*, s. 60.

60 *Dagbladet* 25/5 1907.

61 *Morgenbladet* 25/5 1907, nr. 291.

62 *Verdens Gang* 31/5 1907.

63 Jf *Morgenbladet* 25/5 1907, nr. 291.

64 Sv. UD, Besikkingen i Kristiania, pk. 15, brev nr. 184, 3/10 1907.

65 *Morgenbladet* 25/5 1907, nr. 291, 5/6 1907, nr. 315, 6/6 1907, nr. 316.

66 Tidspunktet for Michelsens overtagelse av Forsvarsdepartementet går fram av et konfidensielt chif-feretelegram som Løvland sendte til legasjonen i Stockholm 25/5 1907. Omstendighetene omkring Olssøns avskjed fremstilles i det slik: ”Proposition fremsættes om ca en Million nordenfjelds og vestenfor Glommen af Skyds fra de nedlagte Fæstninger. Olssøn og Militære vilde tillige behandle Plan om Brohoved østenfor Fossum og med fremskudte Forter henimod neutrale Zone ved Ørjeveien. Da Regjeringen ikke gikk med er Olssøn i dag uttraadt og Michelsen overtager Forsvarsdepartementet”; UD:s arkiv P 6A 4/07.

67 *Morgenavisen* 25/5 1907, se også *Dagbladet* 30/6 1907.

68 *Verdens Gang* 26/5 1907.

69 *Dagbladet* 27/5 1907.

70 *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 28/2 1907.

71 Jf Günther, s 69.

72 UD:s arkiv P 12A 1/07, Leg. Stockholm til UD 30/5 1907.

73 Referat fra hemmelige stortingsforhandlinger, ”Møte for lukkede dører 12.07. 1907”. Se særlig innlegg av Michelsen, Konow, Ivar Aavatsmark, Egede-Nissen, Bratlie, Abrahamsen, Mowinckel, Eidem, Høstmark, Dick, Castberg, Gunnar Knudsen.

74 UD:s arkiv. P 12A 1/07, Leg. Stockholm til UD 7/5 1907, nr. 266.

75 UD:s arkiv, P 13C 1/07, telegram til Vogt 18/5 1907, UD til Leg. Stockholm 18/5 1907, UD til samtlige legasjoner 20/5 1907 – referat av samtale mellom Løvland og Günther, Leg. Stockholm til UD 1/6 1907, samme til samme 7/6 1907. *Nya Dagligt Allehanda* 11/6 1907. Günther, s 61–64. Aviser som sto Michelsen-regjeringen nær, *Aftenposten*, *Morgenbladet*, *Verdens Gang*, fikk en henstilling om å ”forholde sig reserveret” og rettet seg etter dette.

76 Referat fra hemmelige stortingsforhandlinger, ”møte for lukkede dører 12.07. 1907”, direkte sitat, s.

52, jf Berg 1985, s. 7–8.

77 *Betankning fra den ved kongelig resolution av 16. de oktober 1907 nedsatte komite benævnt Østernfjeldske forsvarskomite*, Kristiania 1909, s. 1. Se også Hobson & Kristiansen, s. 24, 40.

78 Reidar Omang, *Norge og stormaktene 1906–14*, Oslo 1957, s. 71, 79, 92–93.

79 *Nya Dagligt Allehanda* trodde alle tenkende svensker ville erkjenne at Michelsens holdning under Karlstadforhandlingene viste hans fremragende egenskaper, selvbeherskelse og klokskap. Det var en lykke når først unionen skulle bryte at det var Michelsen som ledet de avsluttende forhandlingene; uttalelser gjengitt i *Morgenbladet* 29.10. 1907, nr. 614, 30/10 1907, nr. 615. En annen norskfiendtlig avis, *Dagen*, skrev 29/10 1907 at det var naturlig at man i Sverige ennå ikke uten bitterhet kunne se den mannen som slet i stykker unionsbåndene, men likevel måtte man beundre Michelsen. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* hevdet 29/10 1907 at etter unionsbruddet hadde regjeringen Michelsen ført en imøtekommende og korrekt politikk når det gjaldt Sverige og forsøkt å gjenopprette et tillitsfullt forhold.

80 Se *Morgenbladet* 29/10 1907, nr. 614, 30/10 1907, nr. 615, *Stockholms Dagblad* 29/10 1907, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 29/10 1907, *Dagen* 29/10 1907.